

CURRENT CONDITIONS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE

G. Penchuk, Yu. Penchuk

National University of Food Technologies

Key words:

*Food security
Indicators of food
security
Availability of food
Food independence
Purchasing power*

Article history:

Received 14.01.2016
Received in revised form
28.01.2016
Accepted 15.02.2016

Corresponding author:

Yu. Penchuk
E-mail:
npnft@ukr.net

ABSTRACT

The food security concern in Ukraine is the subject of this article. The definition of food security has been investigated and the efforts to summarize all the aspects of this concept have been made to evaluate the current condition of the country. It has been shown that the existing approaches to the definition of food security assessment indicators should be further improved. Also, the conditions of food safety in Ukraine have been investigated and the conclusions regarding the provision of population with food in a given time period have been made. It has been shown that the condition of food security of the country is determined by a wide range of interrelated indicators and requires further research and improvement.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Г.С. Пенчук, Ю.М. Пенчук

Національний університет харчових технологій

У статті розглянуто питання продовольчої безпеки України. З'ясовано зміст поняття «продовольча безпека» та зроблено спробу узагальнити всі складові цього поняття для оцінки стану продовольчої безпеки в Україні. Зазначено, що існуючі підходи до визначення індикаторів оцінки стану продовольчої безпеки вимагають подальшого вдосконалення. Також досліджено стан продовольчої безпеки в Україні та зроблено висновки щодо забезпечення населення продуктами харчування в даний період часу. Показано, що стан продовольчої безпеки країни визначається широким спектром взаємозалежних показників і потребує подальшого дослідження й удосконалення.

Ключові слова: *продовольча безпека, індикатори рівня продовольчої безпеки, доступність продуктів харчування, продовольча незалежність, купівельна спроможність.*

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань у сфері економічної безпеки держави на теперішній час є вирішення комплексу проблем, від яких залежить продовольча безпека країни, недопущення експансії неякісних імпортованих харчових продуктів та продовольчої сировини, які може випускати в необхідних обсягах і належної якості національний агропромисловий комплекс.

Дослідження стану продовольчої безпеки дозволить запобігти можливим ризикам, що виникають при недостатньому забезпечення населення країни продовольчими продуктами, та визначити ступінь продовольчої безпеки в той чи інший період часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання забезпечення й оцінки продовольчої безпеки приділяли увагу українські та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід виділити Ю. Білика, П. Борщевського, В. Гейця, Л. Дейнеко, О. Кочеткова, І. Лукінова, Р. Маркова, Г. Мостового, В. Трегобчука, В. Юрчишина та ін. Серед зарубіжних вчених питаннями забезпечення продовольчої безпеки займалися В. Балабанов, Е. Борисенко, Е. Серова та ін. Значний внесок у розробку методики кількісної оцінки рівня продовольчої безпеки зробили українські вчені Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко В.І. Власов, Н.В. Волченко [2], О.І. Гойчук, А.С. Лисецький, Б.Й. Пасхавер, П.П. Руснак, Р.І. Тринько, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, А.А. Бабенко [1] та ін., проте питання кількісної оцінки рівня продовольчої безпеки залишається дискусійним і потребує постійного моніторингу й аналізу.

Мета статті. Дослідити трансформаційні підходи до розуміння поняття «продовольча безпека», а також визначити стан продовольчої безпеки в Україні й оцінити її складові елементи.

Виклад основного матеріалу. Згідно з визначенням продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO): «Продовольча безпека — це стан, що характеризується постійним фізичним, соціальним і економічним доступом усіх людей до достатнього за обсягом, поживністю та безпечністю продовольства, яке необхідне для здорового й активного життя» [11].

У Законі України «Про продовольчу безпеку України» наводиться дещо інше визначення продовольчої безпеки: «Продовольча безпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність» [5].

За визначенням Федерації американських товариств з експериментальної біології, продовольча безпека являє собою доступ усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного, здорового способу життя і включає в себе як мінімум: а) доступність повноцінних і безпечних продуктів харчування; б) забезпечення можливості придбати їжу, не вдаючись до надзвичайної продовольчої допомоги [10].

Комітет із всесвітньої продовольчої безпеки FAO визначає, що всі люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до основної їжі, якої вони потребують, а Всесвітній банк визначає продовольчу безпеку як доступ усіх людей в усі часи до достатньої кількості їжі для активного й здорового життя [11]. Громадська організація з питань здоров'я «Онтаріо» характеризує продовольчу безпеку як забезпечення безпечного доступу до достатньої кількості безпечної, поживної (відповідно до культури) їжі для всіх, виробленої в екологічно чистих умовах та за умов забезпечення людської гідності [9].

Громадська організація з питань здоров'я Британської Колумбії визначає, що продовольча безпека існує, коли всі громадяни мають право отримати безпечний, особисто прийнятний, поживний склад продуктів харчування за рахунок створення стійкої продовольчої системи, яка максимізує здоровий спосіб життя та рівний доступ для всіх до продуктів харчування [9].

Агентство США з міжнародного розвитку визначає стан продовольчої безпеки, коли всі люди в будь-який час мають доступ до достатньої кількості продовольства для задоволення своїх потреб для продуктивного та здорового життя.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що поняття продовольчої безпеки різняться залежно від внутрішньої політики в країні та соціально-економічних засад, які зумовлюють рівень життя людей.

Рівень продовольчої безпеки є пріоритетною складовою системи виміру найважливіших параметрів економіки країни, які відображають її стан і є складовими національної і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Для цього використовуються індикатори рівня продовольчої безпеки [6].

Таблиця 1. Достатність споживання окремого виду продукту населенням України, розраховано на основі даних [8]

Назва продукту	Раціональна норма (розрахунки МОЗ)	Фактичне споживання у 2015 р. на одну особу, кг/р	2015 р. +(-) до 2014 р., %	Індикатор достатності споживання
Хліб і хлібопродукти	101	108,5	+0,2	1,07
М'ясо і м'ясопродукти	80	54,1	-3,4	0,68
Молоко і молокопродукти	380	222,8	без змін	0,59
Риба і морепродукти	20	11,1	-23,4	0,56
Яйця і яйцепродукти	290	310	без змін	1,07
Овочі і баштанні	161	163,2	-0,6	1,01
Картопля	124	141,0	+3,8	1,14
Фрукти та ягоди	90	52,3	-7,1	0,58
Цукор	38	36,3	-2,2	0,96
Олії рослинні	13	13,1	-1,5	1,01

Індикатори — це орієнтири розвитку, що визначають межу негативних процесів, подаючи сигнали учасникам ринку про можливі несприятливі сфери, зниження глобального рівня національної безпеки [4]. Вони дають змогу кількісно оцінити та сигналізувати про майбутню небезпеку, здійснити комплекс програмно-цільових заходів щодо стабілізації ситуації. Індикатори виміру продовольчої безпеки рекомендуються Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) і Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Методика затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 № 1379 [3]:

1. Рівень *продовольчої безпеки* як стану, при якому всім членам суспільства гарантований доступ до життєво важливих продуктів харчування згідно

з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування. Він визначається дефіцитом (нестачею) продовольчого споживання, який обчислюється як різниця між науково обґрунтованими наборами продуктів харчування і фактичним рівнем споживання цих продуктів у відсотках. Достатність споживання окремого виду продукту населенням України наведено в табл. 1.

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів у межах групи відповідає рекомендованій нормі. У 2015 р. лише за п'ятьма основними групами продовольства середнє споживання на одну особу знаходиться на рівні або перевищує рекомендовані норми. По інших групах спостерігається недостатнє споживання, особливо суттєве відставання відмічається по продукції тваринного походження.

У минулому році, порівняно з попереднім, зменшилося споживання населенням основних видів продовольства по більшості позицій. Найбільш помітно зменшилося споживання українцями риби та морепродуктів (на 3,4 кг).

2. Рівень *продовольчої доступності* вимірюється купівельною спроможністю одного відсотка сімейного бюджету відповідного продовольчого призначення (рис. 1).

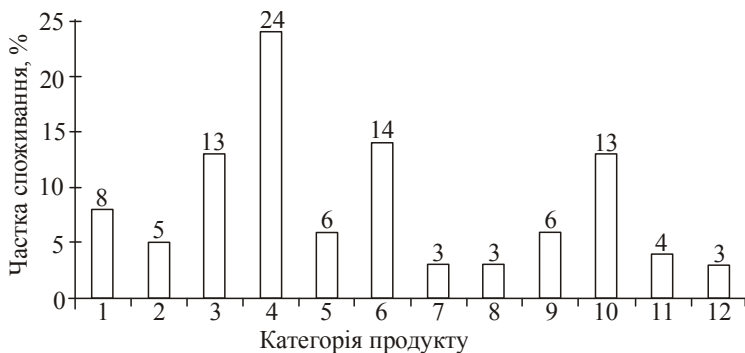

Рис. 1. Частка споживання продуктів харчування за окремими категоріями продукту, сформовано на основі [8]: 1 — цукор і цукрововмісні продукти; 2 — безалкогольні напої; 3 — хліб і хлібопродукти; 4 — м'ясо і м'ясопродукти; 5 — риба і морепродукти; 6 — молоко і молочні продукти; 7 — яйця; 8 — олія та інші рослинні жири; 9 — овочі (включаючи картоплю); 10 — фрукти; 11 — громадське харчування; 12 — інше

Найбільші витрати домогосподарств припадали на придбання м'яса та м'ясопродуктів — 513 грн на місяць, або 24 % від загальних витрат на харчування. Друге місце посіли витрати на молоко та молочні продукти майже 300 грн на місяць або 14 %.

3. Щільність автомобільних доріг. Індикатор щільності автомобільних доріг використовується FAO для оцінки фізичної доступності продовольства для населення. Чим вища концентрація доріг на одиницю площі, тим легше забезпечити доставку продовольства населення. В Україні у 2015 р. на 100 км² площі припадало 27 км автодоріг (рис. 2), що є одним із найнижчих показників серед європейських країн.

4. Критична межа енергетичної цінності раціону харчування дорослої людини, що становить 2000 ккал/добу [5]. Добову енергетичну цінність раціону

людини, що визначається як сума добутків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний критерій встановлений у 2000 ккал на добу, при цьому 55 % добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження [8].

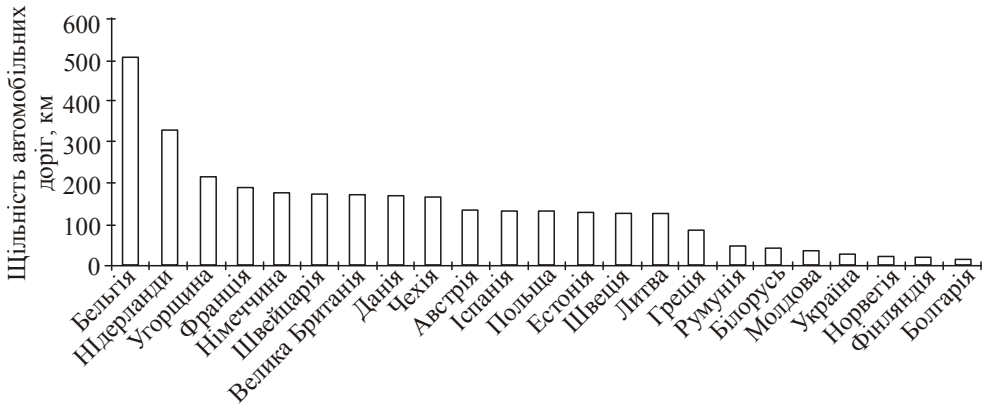

Рис. 2. Щільність автомобільних доріг, сформовано на основі [8, 11]

Згідно з даними Держстату, 2015 р. енергетична цінність раціону харчування склала на 30 ккал менше порівняно з 2014 роком. Разом з тим, даний показник на 936 ккал вищий за граничну норму харчування дорослої людини. Більшу частину калорій понад 71 % українці отримують від продукції рослинного походження. Частка продукції тваринного походження є незначною (28,9 %), що в 1,9 раза нижче від встановленого граничного критерію (55 %).

Таблиця 2. Диференціація вартості харчування за продовольчими групами, сформовано на основі [8]

	Споживання продовольства за соціальними групами на одну особу, кг/місяць		Співвідношення між вищими і нижчими соціальними групами, %
	нижчий	вищий	
Хліб і хлібопродукти	8,1	9,5	1,2
М'ясо і м'ясопродукти	3,6	6,5	1,8
Молоко і молокопродукти	11,3	17,8	1,6
Риба і морепродукти	1,2	2,1	1,8
Яйця (шт.)	17,6	21,8	1,2
Овочі і баштанні	7,1	11,1	1,6
Картопля	6,2	7,2	1,2
Фрукти і ягоди	2,6	5,2	2,0
Цукор і цукровмісні вироби	2,5	3,5	1,4
Олія та інші рослинні жири	1,5	1,9	1,3

5. Диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування

20 % домогосподарств з найвищими доходами та вартістю харчування 20 % домогосподарств з найменшими доходами. Дані за 2015 р. наведено в табл. 2. Найбільша диференціація у споживанні за соціальними групами спостерігалась по фруктах та ягодах, а також по м'ясній і рибній продукції.

6. Якість харчування, яка визначається структурою набору продуктів харчування і складом основних харчових речовин (білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, макро- та мікроелементів у певному співвідношенні). Харчові продукти містять сотні хімічних речовин, серед яких є корисні, баластні і шкідливі компоненти, від яких залежить здоров'я людини та її працездатність. Дефіцит основних харчових речовин або їх дисбаланс у раціоні харчування негативно впливають на життєдіяльність людини.

Держава повинна гарантувати не тільки фізичну достатність продуктів харчування, але і їх якість та безпечність. Адже від безпечності та якості продуктів харчування значною мірою залежить життя і здоров'я людей. Для нашої країни цей аспект продовольчої безпеки є особливо важливим у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС, можливістю виходу на зарубіжні товарні ринки, посиленням конкуренції на внутрішньому продовольчому ринку.

7. Частка витрат на харчування у бюджеті сім'ї (не вище 60 %). У 2015 р. індикатор економічної доступності становив 53,6 %, у 2014 р. — 52 %.

8. Продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 30-відсотковий рівень.

Таблиця 3. Показник індикатора продовольчої незалежності за групами продовольства, сформовано за [7, 8]

Категорія продукту	Обсяг імпорту в 2015 р., тис. тонн, у перерахунку на основний продукт	Обсяг внутрішнього продовольчого споживання у 2015 р., тис. тонн, у перерахунку на основний продукт	Індикатор імпортозалежності, %	
			2015 рік	2014 рік
Хліб і хлібопродукти	130	6264	2,0	2,4
М'ясо і м'ясопродукти	201	2325	8,6	13,0
Молоко і молокопродукти	357	9581	3,7	5,5
Риба і морепродукти	361	479	75,4	73,0
Яйця і яйцепродукти	7	771	0,9	0,6
Овочі і баштанні	225	7019	3,2	3,2
Картопля	40	6061	0,7	0,4
Фрукти і ягоди	856	2249	38,1	45,8
Цукор	7	1559	0,4	0,7
Олії рослинні (в т.ч. олія соняшникова)	223	561	39,8	49,0

У 2015 р. задоволення потреб населення у продовольстві здійснювалося, переважно за рахунок продукції вітчизняного виробництва. При цьому частка

імпорту перевищувала встановлений 30-відсотковий граничний критерій для цього індикатора лише для риби і морепродуктів, фруктів та ягід, а також рослинних олій (табл. 3). Найвищий рівень імпортозалежності 75 % відмічався по групі «риба і морепродукти», оскільки 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших країн, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу. Перевищення граничного критерію по групах «фрукти і ягоди» та «олії рослинні» зумовлене імпортом екзотичних видів фруктів і тропічних олій, які відсутні в Україні, але користуються попитом на внутрішньому ринку.

Висновки

Вищевикладене дає змогу стверджувати, що не існує єдиного підходу до визначення поняття продовольчої безпеки. Кожна країна інтерпретує дане визначення, зважаючи на особливості економічного стану. Отже, сутнісний зміст індикаторів продовольчої безпеки вимагає подальшого вдосконалення.

Варто підкреслити, що у 2015 р. відбулося погіршення стану продовольчої безпеки України за основними індикаторами. Це пов'язано з тим, що знизилася купівельна спроможність населення України. Це, у свою чергу, призвело до зниження калорійності середньодобового раціону населення України за рахунок одночасного зменшення споживання продукції тваринного походження.

На основі наведеного аналізу можна стверджувати, що найвищі витрати домогосподарства припадали на придбання м'яса та м'ясопродуктів, а задоволення потреб населення у продовольстві забезпечувалось в основному за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Література

1. *Бабенко А.А.* Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. екон. наук; Луганський національний аграрний університет / А.А. Бабенко. — Луганськ, 2005. — 24 с.
2. *Волченко Н.В.* Сутність та поточний стан продовольчої безпеки держави / Н.В. Волченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2013. — №5. — С. 15—20.
3. *Методика* визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. *Наказ* Міністерства економіки України «Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України» № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
5. *Проект* Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
6. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П.Т. Саблук. — Київ, 2001. — 94 с.
7. *Статистичний* щорічник України за 2014 рік / за ред. О.Г. Осауленка. — Державний комітет статистики України. — Київ, 2014. — 586 с.
8. *Статистичний* щорічник України за 2015 рік / за ред. О.Г. Осауленка. — Державний комітет статистики України. — Київ, 2015. — 590 с.
9. *Badiane O.* National Food Security and Regional Integration in West Africa / O. Badiane. — [s. l.]: Wissenschaftsverlag Vauk, Kiel. 1988. — 150 с.

10. Daniel J. Raiten, Center for Food Safety and Applied Nutrition (U.S.) / J. Daniel Federation of American Societies for Experimental Biology. — [s. l.]: Life Sciences Research Office, 1990. — 99 p.

11. Rome Declaration on World Food Security [Electronic resource] : World Food Summit. — [s. l.] [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/003/w-3613e/w3613e00.htm>.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

А.С. Пенчук, Ю.Н. Пенчук

Национальный университет пищевых технологий

В статье рассматривается вопрос продовольственной безопасности Украины, дается определение понятия «продовольственная безопасность» и делаются попытки обобщить все составляющие этого понятия для оценки состояния страны. Указано, что существующие подходы к определению индикаторов оценки состояния продовольственной безопасности требуют дальнейшего усовершенствования. Также исследовано состояние продовольственной безопасности в Украине и сделаны выводы относительно обеспечения населения продуктами питания в данный период времени. Показано, что состояние продовольственной безопасности страны определяется широким спектром взаимосвязанных показателей и требует дальнейшего исследования и усовершенствования.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, индикаторы уровня продовольственной безопасности, доступности продуктов питания, продовольственная независимость, покупательная способность.*